

Tjetjenien – det offrade kriget

En studie om svårigheterna att finna en politisk
lösning på konflikten i Tjetjenien

Madeleine Lundin
Charlotte Noltorp

Abstract

Kriget i Tjetjenien utbröt 1994, som en följd av tjetjenernas krav på självständighet. Den tjetjenska sidan karaktäriseras idag av två vitt skilda drag, civilbefolkningens krigströtthet och de islamistiska extremisternas oförtröttliga kamp med terroristiska metoder. Ryssland å andra sidan håller hårt på sin territoriella rätt och situationen är därmed låst.

Vi har, i en teorikonsumerande fallstudie, genomfört en analys av konfliktens drivkrafter utifrån den teori om konfliktlösning som kallas conflict resolution. Denna teori betonar vikten av att konflikten kommit in i ett så kallat ripe moment, för att kunna uppnå en lösning. För att freden skall bli bestående, är det av största vikt att de bakomliggande problemen blir lösta.

Anledningen till att Tjetjenienkonflikten fortfarande pågår, är att den inte kommit in i ett ripe moment ännu. För att detta skall ske, krävs att Ryssland övertygas om att det inte finns någon militär lösning. Avgörande för detta är opinionsbildning och omvärldens engagemang.

Nyckelord: Tjetjenien, Ryssland, konfliktlösning, intern konflikt, terrorism.

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	2
1.1	PROBLEM OCH SYFTE.....	2
1.1.1	<i>Problemområde och frågeställning</i>	2
1.1.2	<i>Syfte</i>	2
1.2	METOD, DISPOSITION OCH MATERIAL.....	3
1.2.1	<i>Val av metod</i>	3
1.2.2	<i>Disposition</i>	3
1.2.3	<i>Material</i>	4
2	TEORI	5
2.1	KONFLIKTER.....	5
2.2	KONFLIKTLÖSNING.....	5
2.2.1	<i>Conflict resolution</i>	5
2.2.2	<i>Förhandling och medling i interna konflikter</i>	8
2.3	VÅRA VAL.....	8
3	HISTORIA	10
3.1	BAKGRUNDEN TILL DAGENS KONFLIKT.....	10
3.2	DET FÖRSTA KRIGET.....	11
3.3	DET ANDRA KRIGET.....	12
4	ANALYS	14
4.1	DRIVKRAFTER OCH BROMSKLOSSAR.....	14
4.1.1	<i>De ursprungliga strävandena</i>	14
4.1.2	<i>Krigets inre dynamik</i>	15
4.1.3	<i>Internationell terrorism?</i>	15
4.1.4	<i>Ytterligare förvärrande omständigheter</i>	16
4.1.5	<i>Mänskliga rättigheter och omvärldens roll</i>	17
4.1.6	<i>Förhandlingar?</i>	18
4.1.7	<i>Fredsplaner</i>	18
4.2	VÄGEN FRAMÅT.....	19
5	SLUTSATSER	23
6	REFERENSER	25

1 Inledning

1.1 Problem och syfte

1.1.1 Problemområde och frågeställning

När vi skulle välja uppsatsämne tog vi tillvara på det handfasta rådet att uppsatsen gärna skulle handla om något som man inte kunde förklara, något kontraintuitivt. Med andra ord ”a puzzle”. Ganska snart stod det klart för oss att konflikten mellan Ryssland och Tjetjenien föll under den kategorin.

Kriget i Tjetjenien går i år in på sitt elfte år, bortsett från vapenvilan i slutet av nittiotalet. Ovänskapen mellan ryssar och tjetjener går hundratals år tillbaka i tiden. Trots dess längd och brutala karaktär har konflikten, med vissa undantag, inte lyckats fånga omvärldens intresse eller väckt någon större empati för dess offer. De få gånger det numera skapas tidningsrubriker, handlar det om något av de besinningslösa terroristattentat, som blivit ett stående inslag. Visst skall dessa dåd uppmärksammas, men alltför ofta stannar rapporteringen vid ett lamt konstaterande att kriget fortfarande pågår och att det tycks bli mer svårlöst för var dag som går. Vår frågeställning är därför:

- Varför fortgår konflikten mellan Ryssland och Tjetjenien?

Förutom att undersöka vilka drivkrafter som finns på vardera sidan, är vi också intresserade av hur det kan komma sig att omvärldens reaktioner hittills varit så få och så lama. Under arbetets gång har det blivit klart för oss att det är omöjligt att inte fundera på om man kan förvänta sig förändrade attityder i framtiden och vilken roll omvärlden skulle kunna spela för att uppnå en fredlig lösning, varför även detta kommer att diskuteras.

1.1.2 Syfte

Vi har valt en empirisk frågeställning eftersom vi är intresserade av att analysera vårt problem utifrån hur det *är* och förklara varför det är så. Studien innehåller även vissa normativa ställningstaganden, då vi låter märka hur vi tycker att saker och ting *borde* vara, kanske främst genom att vi lägger stor vikt vid omvärldens lama agerande. Den avslutande delen av analysen består av en konstruktiv diskussion, där vi försöker resonera kring tänkbara tillvägagångssätt för att lösa konflikten. Syftet med denna diskussion är flerfaldigt. Det teoretiska ramverk vi arbetat med inbjuder direkt till diskussion om en framtida lösning. Dessutom

skulle det kännas ofullständigt att helt och hållet lämna frågan därhän, även om den inte ingår i vår egentliga frågeställning. Slutligen hoppas vi att det kanske kan inspirera till vidare funderingar hos dem som läser uppsatsen.

Frågans samhällsrelevans torde vara uppenbar för alla vars livsåskådning innehåller minsta uns av humanism, då konflikten innebär ett enormt lidande för civilbefolkningen i Tjetjenien, men också för de människor i Ryssland eller övriga delar av regionen som drabbats av de avskyvärda terroristattentaten. Frågan är också högst intressant i det avseendet att den belyser sidor av dagens politiska ledarskap i Ryssland, som är värda att såväl uppmärksamma, som ifrågasätta.

Generellt kan sägas att studien behandlar *ett fall av* konfliktlösning. Vi har valt att använda en teori kallad conflict resolution för att analysera vårt fall, som är ett exempel på en intern konflikt över territoriell och politisk makt.

Ett ytterligare syfte med studien är att öka människors medvetenhet om konflikten eftersom vi tror att många människor inte är särskilt medvetna om det lidande som pågår så nära Europas gränser.

1.2 Metod, disposition och material

1.2.1 Val av metod

Vi har gjort en teorikonsumerande fallstudie, eftersom vi vill sätta just konflikten i Tjetjenien i centrum. Med hjälp av vår valda teori vill vi försöka svara på vår frågeställning om varför konflikten fortgår, eftersom detta borde leda till ökad förståelse om vad som krävs för att lösa den.

Vi bedömer frågans samhällsvetenskapliga relevans som mer angelägen i detta skede än den inomvetenskapliga relevansen, varför vi väljer att hålla oss inom ramen för vår valda metod, då en teoriprovande eller teoriutvecklande studie skulle ställa teorierna i centrum snarare än fallet.

1.2.2 Disposition

Inledningsvis kommer vi att relativt utförligt presentera den konfliktlösningsteori som vi har valt att arbeta med. I samma kapitel kommer vi att motivera valet av teori och diskutera hur vi kommer att arbeta med den.

Eftersom orsakerna till konflikten sträcker sig långt bakåt i tiden är det nödvändigt med en historisk genomgång och en sådan följer därför på teorigapitlet.

Därefter kommer vi in på analysen, i vilken vi försöker koppla samman teorin med det faktiska händelseförloppet och de möjliga orsakerna till krigets fortgång. Vi kommer här dels att utgå från empiriska fakta från historikkapitlet, men även väva in vad vi tror kan vara andra möjliga förklaringsfaktorer, som vi stött på under vår research, för att undersöka hur dessa stämmer överens med teorin.

Analysen avslutas som sagt med en liten framåtblick, som dock inte gör några anspråk på att vara en vattentät lösning.

Slutligen sammanfattas studien genom en presentation av de slutsatser vi kommit fram till.

1.2.3 Material

Inledningsvis befarade vi att det skulle vara svårt att hitta aktuellt material, eftersom det inte är särskilt ofta man hör talas om konflikten i massmedia. Vi förstod snart att våra farhågor hade varit i onödan. Av naturliga skäl utgörs majoriteten av materialet av sekundärmaterial. Dagstidningarnas utbud varierade som väntat periodvis, beroende på vilket nyhetsvärde konflikten haft vid olika tidpunkter. Förutom rent faktamässig uppdatering har vi även hittat en rad ledare och kolumner som bidragit till att bättre förstå konflikten på djupet.

Utrikespolitiska institutets häfte från 2003 om konflikten i Tjetjenien gav snabbt en överblick av konfliktens långa historia. För att undvika ensidighet och partiskhet har vi kompletterat våra kunskaper genom att läsa annan, mer utförlig, litteratur på området. Tyngdpunkten i denna har legat på det ryska perspektivet. Det bör noteras att all litteratur inte använts aktivt i uppsatsarbetet, varför vissa lästa böcker och artiklar inte finns angivna i referensförteckningen.

Internet har varit en ovärderlig källa till inspiration och även gett oss möjligheten att uppdatera oss på den senaste händelseutvecklingen. Den stora mängden av varierande information har bidragit till att bredda vårt perspektiv. Hemsidor för olika människorättsorganisationer och kommittéer som engagerar sig för tjetjenernas sak har varit en värdefull källa för detaljerad dokumentation av situationen inne i Tjetjenien.

Det primärmaterial som vi använt är en seminarierapport från Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen och ABF:s seminarium i Stockholm den 30 oktober 2004. Seminariet gick under namnet ”Tjetjenien – vägar till fred” och har bland annat inspirerat oss i våra funderingar kring framtiden.

För att undvika en vinklad framställning av konfliktens drivkrafter, har vi lagt mycket tid på att jämföra olika material med varandra. På detta sätt har vi bildat oss en uppfattning om huruvida information i de olika källorna verkar ge en korrekt och sanningsenlig bild eller om de är för vinklade. Mycket av det material som vi har tagit del av utgår från tjetjenernas perspektiv. Vi har varit medvetna om detta under hela processen, men tycker att eftersom Rysslands syn på konflikten får så stort utrymme ändå, exempelvis i massmedia, tror vi att vi har lyckats balansera de två perspektiven någorlunda.

Det material vi har utgått ifrån för den teoretiska delen handlar om konfliktlösningsteori och tidigare forskning kring detta. Efter att ha läst mer övergripande om konfliktlösning, valde vi att använda oss av teorin om conflict resolution, med utgångspunkt i böcker skrivna av Peter Wallensteen, Karin Aggestam och I. William Zartman.

2 Teori

2.1 Konflikter

Peter Wallensteen definierar *konflikt* som (fritt översatt) ”en social situation, i vilken minst två aktörer, vid samma tillfälle, strävar efter en given uppsättning av knappa resurser” (Wallensteen, 2002: 16). Förr var de vanligaste konflikterna mellanstatliga, men sedan kalla krigets slut har de flesta varit inomstatliga, eller, som de också kallas, interna (ibid: 7). Interna konflikter karaktäriseras strukturellt av asymmetri, det vill säga att den ena sidan är starkare än den andra (Zartman, 1995: 3). Regeringen har redan legitimitet och allierade medan upprorsmakarna måste kämpa för dessa saker (ibid: 8). Upprorsmakarna söker återställa balansen mellan sig själva och regeringen genom att bekämpa regeringens styrka med engagemang. I takt med att deras styrka växer, kan upprorsmakarna omvandlas till rebeller och förpliktelsen till saken blir då total. De har ingen anledning att existera som grupp utanför konflikten och de har därför inget att göra förutom att rebellera. Denna hängivenhet kan dock aldrig fullt ut kompensera för den ojämna maktbalansen som finns mellan de båda parterna (ibid: 9-10).

Konflikter som handlar om bildandet av nya stater är bundna till nationalism i någon form (Wallensteen, 2002: 163). Den separatistiska sidan ser på konflikten som en historiskt rättfärdigad kamp för självbestämmande, medan regeringen slåss för att bevara sin territoriella integritet. Till skillnad från den period av dekolonialisering som inleddes efter andra världskriget, är centralstaternas regeringar i dagens konflikter mycket mindre villiga att acceptera upplösningen av sitt land, ibland av rädsla för att det skall skapa en så kallad dominoeffekt, med fler utbrytningar som följd (ibid: 168).

2.2 Konfliktlösning

2.2.1 Conflict resolution

Det finns en mängd olika teorier kring hur man bäst hanterar eller löser konflikter. Teorin om conflict resolution (ordagrant; konfliktlösning) utvecklades under 1970-talet, som en reaktion på den realistiska teorin conflict management. Conflict management fokuserar på att begränsa och tygla existerande konflikter, men utan att lösa de bakomliggande orsakerna. Häri ligger den främsta skillnaden mellan de två teorierna, då conflict resolution har en klar ambition att ta itu med de bakomliggande problemen. Båda teorierna ser så kallade ”ripe moments” – den

tidpunkt när ett avslutande av kriget blir rationellt för båda parter – som särskilt gynnsamma för att övertyga de tvistande parterna om en politisk lösning (Wallensteen, 2002: 47). Tanken är att de stridande parterna behöver omdefiniera sina uppfattningar om, liksom förhållandet till, varandra, genom ett ömsesidigt erkännande av varandras grundläggande behov. Dessa behov kan inte kompromissas med i en tävlingsbetonad förhandlingssituation, utan måste lösas på djupet, genom informella samtal, seminarier och liknande. Detta skall bygga upp ömsesidig tillit och förbättra förutsättningarna för att finna en lösning. För att uppnå detta kan en utomstående part bli aktuell som medlare (Aggestam, 1999: 21).

En annan väsentlig skillnad mellan conflict management och conflict resolution är att den förra endast accepterar suveräna stater som legitima aktörer, medan den senare även godkänner andra grupper och rörelser, vilket gör att den kan användas för att analysera interna konflikter. Conflict resolution växte också i betydelse under nittio-talet, i takt med att inomstatliga konflikter blev vanligare än mellanstatliga (Wallensteen, 2002: 7).

Peter Wallensteen ser på conflict resolution som (fritt översatt) ”en situation i vilken de tvistande parterna ingår en överenskommelse som löser deras centrala oförenligheter, accepterar den andra partens fortsatta existens och upphör med alla våldsamheter mot varandra” (ibid: 8). Just termen *oförenligheter* är väsentlig och Wallensteen urskiljer sju mekanismer som de stridande parterna kan utnyttja för att lösa dessa och/eller lära sig att leva med dem. Av dessa sju menar vi att tre är tänkbara för att lösa den typ av territoriell konflikt som förekommer i Tjetjenien:

- Att parterna enas kring vilken *grad* av självständighet som såväl separatisterna som centralregeringen kan acceptera, med andra ord en kompromiss.
- Att kontrollen lämnas över till en tredje part för en övergångsperiod.
- Att särskilt svåra frågor skjuts på framtiden, lämpligen definierat i en tidsplan. Tanken är att när man väl tar tag i den sista och avgörande frågan, kommer viljan att finna en lösning på den att vara större, eftersom man annars riskerar att stjälpa det man tidigare lyckats enas om (ibid: 53-57, 181-186).

Wallensteen urskiljer vidare tre *perspektiv* för att se på konflikter och konfliktlösning inom ramen för conflict resolution: vi har valt att kalla dem det dynamiska perspektivet, basala behovs-perspektivet samt perspektivet om rationella kalkyleringar på svenska.

Det dynamiska perspektivet ser på såväl konflikter som konfliktlösning som en situation i vilka parternas agerande producerar en *dynamik* som för händelseförloppet framåt. En nackdel av att man ser det som att aktörerna reagerar på varandras agerande i en slags spiral, är att det blir svårt att avgöra vem som är ansvarig för vad. Detta kan innebära att konflikter kan få eget liv och underlätta för parterna att påstå att de ”var tvungna” att agera som de gjorde. Vad gäller konfliktlösningsprocessen blir detta antingen en bromskloss, eller en accelerator, beroende på parternas inställning. För att manipulera fram en positiv dynamik betonas vikten av att upprätta en dialog och öka förtroendet mellan parterna. En tredje part kan spela en viktig roll för detta (ibid: 34 ff). Dessa, vad vi kallar,

”mjuka” förhandlingar är tänkta att leda till att parterna kommer överens om vilken väg man skall gå, för att i ett senare skede inleda regelrätta förhandlingar och lösa konflikten. Tanken är att dessa för-förhandlingar bör involvera så många parter som möjligt. Detta anses inte bara mer demokratiskt, men också mer givande, då det ökar möjligheterna för kohandel (ibid: 48). Rörelser som använder icke-vålds metoder, t ex fredsorganisationer och NGO:s, välkomnas särskilt, då de anses ha potential att driva på dynamiken i riktning mot en fredlig uppgörelse (ibid: 38).

Basala behovs-perspektivet går ut på att konflikter kan uppstå på grund av frustration över vissa otillfredsställda grundläggande behov. Perspektivet talar om lösningar som handlar om att tillgodose de omöta behoven, till exempel tillgång till det politiska systemet (ibid: 39). Kritik har riktats mot tendensen att människans basala behov generaliseras utan hänsyn till kulturell mångfald. Perspektivet anklagas också för att sakna förståelse för asymmetriska maktförhållanden och strukturella ojämlikheter, som alltså är typiska för interna konflikter (Aggestam, 1999: 21). En av perspektivets tekniker för konfliktlösning, problemlösande workshops, är en metod för att förmå de stridande parterna att bortse från varandras positioner i konflikten och få dem att förstå varandras behov (Wallensteen, 2002: 42). Dessa samtal bör hållas långt bort från krigshären, få så lite massmedial uppmärksamhet som möjligt och koncentreras till ett fåtal parter för att vara som effektivast (ibid: 48).

Det tredje perspektivet utgår ifrån att rationella aktörer, i jakt på vissa mål och syften, driver fram en händelseutveckling, vare sig det handlar om att skapa eller lösa en konflikt (ibid: 44). Rationaliteten ligger i att aktörerna kalkylerar förväntade positiva, respektive negativa, konsekvenser av sina handlingar och ett grundantagande är att den som startar ett krig räknar med att vinna det. Parterna behöver inte vara stater, utan kan även vara rörelser eller grupper av andra slag. Om de initiala föreställningarna om krigets utveckling inte slår in, påverkas den ursprungliga kalkylen och situationen måste omvärderas utifrån de nya premisserna. Detta kan få olika utslag. Antingen kan parterna känna sig tvungna att fortsätta striden så att förlusterna inte skall ha varit förgäves eller så upplever båda att situationen är ohållbar och att en vinst inte är möjlig inom en rimlig framtid. William Zartman, grundaren till teorin om ripe moments, kallar detta för ”mutually hurting stalemate”, ett ömsesidigt skadligt dödläge eller stillestånd. I en sådan låst situation uppfattas en framförhandlad överenskommelse som den enda möjliga lösningen för båda parterna och kan tvinga fram ett strategiskt omtänkande (Zartman 1986: 218, hänvisat till i Aggestam, 1999: 89). Det första steget i detta är vapenvila. Det är dock inte säkert att denna leder till fredsförhandlingar, den kan också fungera som ett tillfälle för parterna att hämta andan och ladda batterierna (Wallensteen, 2002: 46). Om någon verklig lösning åstadkoms eller inte, beror på om konflikten har nått sitt ripe moment. Mutually hurting stalemates är den huvudsakliga förutsättningen för ett ripe moment, men två ytterligare faktorer krävs: erkännande av den andra parten samt dialog (Zartman, 1995: 18). För att främja detta kan engagerandet av en tredje part vara fördelaktigt, särskilt i interna konflikter. Denna part kan påverka de respektive parterna med olika piskor och morötter, exempelvis sanktioner eller

återuppbyggnadshjälp. Vad gäller förhandlingar, är inställningen att de parter som krävs, skall vara med. Det är fullt möjligt att utesluta någon part i ett visst skede, om man exempelvis tror att det är bättre att vänta med att ta itu med deras intressen till senare. Eftersom det gäller att ta tillvara på ett ripe moment när det kommer, anses stora möten vara slöseri med tid och resurser, istället krävs snabba beslut av ett begränsat antal aktörer (Wallensteen, 2002: 45 ff).

2.2.2 Förhandling och medling i interna konflikter

Det är allmänt vedertaget bland teoretiker att medling fungerar som bäst då det sker mellan två jämställda parter som båda har tillgång till ett trumfkort, ett slags veto. Med andra ord är utgångsläget för medling inte det bästa i interna konflikter med asymmetrisk maktfördelning mellan regeringen och rebellerna. Utöver detta problematiseras själva *vägen* till förhandlingar av att asymmetriska konflikter sällan producerar det mutuallt hurting stalemate som är den viktigaste förutsättningen för att ett ripe moment skall infinna sig. Detta bottnar i att parterna i konflikten inte är jämställda och alltså inte uppfattar situationen likadant. Då ett mutuallt hurting stalemate inte går att uppnå, får man nöja sig med ett stillestånd som åtminstone *uppfattas* som en situation i vilken båda parterna tror att ingen av dem kan vinna konflikten. Även efter att en sådan situation infunnit sig, återstår den svåra delen att förändra parternas mentalitet så att de, istället för att vara inställda på att vinna, ser förhandlingar som det bästa alternativet. Detta kan drivas fram av lite olika faktorer, som alla bygger på att konfliktens nackdelar skall överväga fördelarna, exempelvis förlusten av utländskt stöd eller en ökning av utländska påtryckningar (Zartman, 1995: 8, 18).

Ett annat problem utgörs av att rebelsidans representanter kan avvisas och inte erkännas som en legitim förhandlingspart av regeringssidan (ibid: 10). En ytterligare komplikation inträffar då upproret övergår i extremism. Så länge klagomål och missförhållanden är det dominerande motivet till upproret, är vägen öppen för förhandlingar, men när hängivelsen till själva upproret i sig blir större än klagomålen, hamnar man i något av en återvändsgränd (ibid: 9-10). För att förhandlingar skall kunna komma till stånd, måste man finna vägar runt dessa komplikationer.

2.3 Våra val

Vi har valt att arbeta med teorin om conflict resolution, eftersom den betonar vikten av att lösa de bakomliggande orsakerna till en konflikt, något som vi tror är essentiellt för att skapa varaktig fred i Tjetjenien. Angående de tre *mekanismer* för lösandet av parternas oförenligheter som vi identifierat som användbara för vår analys, kommer vi att argumentera för en kombination av samtliga.

Konflikten i Tjetjenien är så komplex att det är troligt att det kommer att krävas många försök innan en slutgiltig lösning kan uppnås. Därför ser vi det som

fördelaktigt att inte låsa sig fast vid något synsätt på konfliktlösning, utan istället vara öppen för att prova olika infallsvinklar och tillvägagångssätt så att processen inte kör fast om någon metod inte skulle lyckas. Det finns ingen komplett mall för hur konflikter skall lösas (även om olika teorier kan hjälpa oss en bit på vägen), varje konflikt har sina unika förutsättningar och därför är det nödvändigt att fredsprocessen karaktäriseras av kreativitet och uppfinningsrikedom.

De tre *perspektiv* som Wallensteen urskiljer inom ramen för conflict resolution, fokuserar på olika delar av konfliktprocessen och hur den kan omvandlas till en fredsprocess. Vi ämnar använda oss av alla tre för att få en så bred analys som möjligt och undvika att hamna i en återvändsgränd. För den inledande analysen, då det gäller att få parterna till förhandlingsbordet, kommer vi att utgå från perspektivet om rationella kalkyleringar. Begreppen *mutually hurting stalemate* och *ripe moment* kommer att vara centrala, eftersom vi håller med om att dessa måste infinna sig för att fredsförhandlingar skall accepteras av båda parterna. Vad gäller det dynamiska perspektivet, kommer vi främst att ta tillvara på idén om att parterna måste upprätta en dialog samt få förtroende för varandra. Vi kommer även att hämta inspiration från perspektivet om basala behov, särskilt vad gäller konfliktlösande *metoder*.

De svårigheter som finns med *förhandlingar* i asymmetriska konflikter, som belystes ovan, kommer att tas upp i analysen, allteftersom det blir aktuellt.

Slutligen vill vi nämna att vi kommer att använda termerna ”*ripe moment*” och ”*mutually hurting stalemate*” i deras ursprungliga engelska form, för att undvika förvirring kring användandet av dessa teoretiskt definierade begrepp i förhållande till svenska ord med liknande innebörd.

3 Historia

3.1 Bakgrunden till dagens konflikt

Tjetjenerna har bott i Kaukasus i tusentals år och dagens konflikt sträcker sig flera århundraden tillbaka i tiden. På 1600-talet fungerade området som en tillflyktsort för de brottslingar som ville gömma sig undan myndigheterna i Moskva (Dixelius & Konstantinov, 1999: 225). I slutet av 1700-talet inledde Katarina den stora Rysslands systematiska försök att lägga under sig Kaukasusområdet. Trots envist motstånd vann ryssarna kampen. De följande årtiondena var förhållandena relativt fredliga, då ryssarna var upptagna med Napoleonkrigen, med undantag för tjetjenska stöldräder i de ryska byarna. I början av 1800-talet var dock det ryska tålmodet slut och man startade en offensiv för att bringa tjetjenerna till underkastelse. Detta ledde till ett flertal revolter, ledda av den legendariske bergskrigaren och imamen Sjamil, som enade de splittrade kaukasiska folken och därigenom lyckades hålla ryssarna tillbaka under ett drygt kvartssekel (Sävborg, 2003: 5-6).

Hårda metoder från den ryska sidan bidrog till att det tjetjenska folket, från att ha varit animister och dyrkat föremål i naturen, sökte sig till islam, samt till att det skapades antiryska attityder. Islam i Tjetjenien var aldrig lika fanatisk som i de södra grannländerna, men bidrog ändå till att öka krigarnas moral. Med islam kom också de sufiska ordenssällskapen, tarikaten, som kom att binda samman Tjetjeniens befolkning. Sällskapen var demokratiska och baserades på hemlighetsfullhet och slutenhet, något som har hjälpt tjetjenerna att behålla en stark inre organisation. Tillsammans med de traditionella familjebanden har detta givit nationen en särpräglad samhällsstruktur (Dixelius & Konstantinov, 1999: 227-228).

De kaukasiska krigen avslutades formellt med Sjamils tillfångatagande år 1859, men i själva verket var konflikten inte över. Hundratusentals människor fördrevs till Turkiet och på många håll flyttade istället ryssar in (Sävborg, 2003: 7). I början av 1900-talet, då det ryska kejsardömet skakades av motsättningar och revolution, försökte tjetjenerna återigen att bryta sig loss, men lyckades inte och möttes av utrensningsförsök från rysk sida istället. Under andra världskriget försökte Stalin lösa problemet med de upproriska bergsfolken genom att tvångsdeportera en halv miljon tjetjener och ingusjier till Kazakstan och Centralasien. Stalin skyllde officiellt på att tjetjenerna hade samarbetat med tyskarna. Först efter Stalins död 1953 kunde de som överlevt fånglägren återvända till Tjetjenien (Hoffman, 2004: 15 i Tempus 37, 2004).

3.2 Det första kriget

I samband med Sovjetunionens sammanbrott blossade en rad konflikter kring självbestämmande upp och många delrepubliker blev självständiga. Tjetjenien utropade sin självständighet i oktober 1991, samtidigt som General Djokhar Dudajev valdes till landets president. Självständigheten accepterades aldrig av Moskva, men lät tjetjenerna hållas, till viss del för att man befarade att en invasion skulle starta ett allmänt krig som skulle provocera tjetjenska terrorister att operera mot civila i Moskva, men också för att Jeltsins uppmärksamhet upptogs av politiska motsättningar med parlamentet (Håstad, DN 940807). Självständigheten innebar att Tjetjenien kom undan den ryska lagstiftningen och det dröjde inte länge förrän kriminaliseringen av det tjetjenska samhället spreds sig och laglöshet och kaos styrde republiken, mycket till följd av Dudajevs svaga politiska ledarskap. Tjetjenien användes som ett transitland för vapen, narkotika, storskaligt fiffel med olja och strategiska råvaror och omfattande bankbedrägerier. Denna laglöshet påverkade hela regionen påtagligt, eftersom Tjetjenien helt saknade tullar kunde den kriminella handeln över gränserna fortgå utan hinder (Dixelius & Konstantinov, 1999: 232-233).

Det var till stor del på grund av laglösheten som Jeltsin beslutade sig för att starta krig mot utbrytarrepubliken. Den 26 november 1994 gick ryska styrkor in i den tjetjenska huvudstaden Groznyj för att, vad man sade, stödja oppositionen mot Dudajev (Hoffman, 2004: 15 i Tempus 37, 2004). Kriget var redan från början kontroversiellt i Ryssland, där politiker och opinionsbildare avrådde från att försöka lösa konflikten i Kaukasus med militära medel. Statlig propaganda gjorde sitt till för att skapa fientlighet mot tjetjenerna bland den ryska befolkningen.

Jeltsin hade hoppats på ett snabbt krig, men den ryska operationen förvandlades snart till fiasko. Man misslyckades totalt med att skrämja tjetjenerna till underkastelse och möttes istället av starkt motstånd och brutala gerillaattacker. Motgångarna avslöjade den ryska arméns dåliga skick, något som basunerades ut till alla genom de nya, fria massmedierna. De ryska truppernas förluster kan delvis förklaras av att trupperna till stor del bestod av värnpliktiga som inte hade någon erfarenhet av att skjuta skarpt. Många unga pojkar stupade mitt framför mass medias kamerabevakning och horribla bilder på krigets fasor kablades ut till den ryska befolkningen och resten av världen. Detta skapade en upprörd opinion i Ryssland och ledde till skarp internationell kritik (Sävborg, 2003: 11-12). Dudajev dödades i en raketattack i april 1996 och senare samma år gick Jeltsin med på en vapenvila. Fredsöverenskommelsen innehöll paragrafer om tjetjenskt självstyre och en slags autonomi i fem år framåt (Hoffman, 2004: 15 i Tempus 37, 2004).

Våren 1997 hölls ett presidentval som bedömdes som rättvist och legitimt av både den ryska federationen och omvärlden. En av separatiströrelsens frontfigurer, Aslan Maschadov, valdes till president (Sävborg, 2003: 14.)

3.3 Det andra kriget

Under det kaos som rådde före och under det första kriget, hade flera mäktiga milisledare växt fram och det tjetjenska motståndet, som till en början hade handlat om självständighet och haft nationalistiska förhoppningar, fick med tiden stöd av en del arabiska krigare, varav många var radikala islamister (Hoffman, 2004: 15 i Tempus 37, 2004). Maschadovs regering lyckades inte hålla de rebelliska milisgrupperna i schack och den korta självständighetsperioden från Moskva blev mycket problematisk. Islamisterna fick igenom sitt förslag att införa islamsk lag, sharia. De muslimska krafter som vid denna tid verkade i landet tillhörde inte den traditionella, inåtbundna, tjetjenska sufismen, utan mer radikala och stridbara rörelser, såsom exempelvis wahhabismen, med ursprung i Saudiarabien (Sävborg, 2003: 15-16).

Den traditionella tjetjenska motviljan att lyda under central ledning undergrävde Maschadovs auktoritet och hans administration förmådde inte hindra att anarki och kaos tog överhanden. Kriminaliteten frodades och den gamla företeelsen att livnära sig på kidnappningar tog ny fart. Detta skrämde iväg såväl frivilligorganisationer, som media (ibid: 14-15).

De utlösande faktorerna till det andra kriget 1999 var när tjetjenska förband, ledda av rebelledaren Sjamil Basajev, gjorde räder in i grannrepubliken Dagestan samt de sprängladdningar som exploderade i ryska i hyreshus och dödade omkring 300 människor. Händelserna skakade om den ryska folkopinionen och man krävde åtgärder mot terrorismen. Trots att ingen hade tagit på sig ansvaret för bombdåden anklagades snabbt tjetjenska terrorister av de ryska myndigheterna. Jeltsin godkände en omedelbar intensifiering av situationen och den dåvarande premiärministern, Vladimir Putin, drog igång en ny stor militäroperation mot Tjetjenien. Syftet var att krossa terroristnästena och återigen planerade man för en snabb operation (ibid: 17-18). Men det inträffade inte denna gång heller. Stridigheterna drog ut på tiden och har sedan dess ändrat karaktär. Regelrätta strider mellan militära förband har ersatts av gerillakrigföring, vilket har skapat gynnsamma förhållanden för extremismen att gro. Situationen klassas i dag som en lågintensiv konflikt och drabbar främst civilbefolkningen.

Efter terroristattentatet på Dubrovkateatern i Moskva 2002, fick Maschadov veta att hans fördömanden varit för vaga och man ansåg att han kommit för nära terroristerna. Detta utlöste en process som slutade med att Maschadov och hans regering tvingades i exil. Genom ett val hösten 2003 tillsattes en ryskstödd tjetjensk regim, ledd av Akhamed Kadyrov. Valet erkändes dock aldrig internationellt utan betraktas allmänt som uppgjort.

Terroristattentaten har fortsatt och på senare år har muslimska extremister, under ledning av Sjamil Basajev, tagit på sig ansvaret för en hel rad dåd, bland annat det uppmärksammade gisslandramat på en skola i sydryska Beslan hösten 2004, då över 300 personer fick sätta livet till. Attackerna har med tiden blivit mer sofistikerade och välplanerade och det är tydligt att de inte längre utförs av desperata frihetskämpar, utan av rebeller som utbildats till att döda. Det inte bara

männen som deltar längre, utan också kvinnor, som i media kallas för ”svarta änkorna” (Chivers, 2004: 12-13 i Tempus 38, 2004).

Putin har gång på gång förklarat kriget avslutat och kallar det som nu pågår i Tjetjenien för enstaka antiterroroperationer (Kniivilä, Sydsvenskan 041116). På våren 2004 dödades Kadyrov av ett bombattentat och än en gång trappades konflikten upp. Den nye presidenten, Alu Alchanov, är även han handplockad av Moskva (Halldin, GP 040902).

4 Analys

4.1 Drivkrafter och bromsklossar

Hundratusentals människor har dödats under det senaste decenniet av mer eller mindre regelrätt krig i Tjetjenien (Glucksmann, DN 041029). Den ryska regeringen har länge hävdats att kriget är över, att en fas av normalisering har inletts och att de stridigheter som förekommer endast är enstaka antiterroroperationer. Det är sant att krigets karaktär har förändrats. På många sätt karaktäriseras situationen av dödläge och utmattning, man trampar vatten och kommer ingenvart. Trots detta finns det inga tecken på att fred är inom räckhåll. För en utomstående kan det verka som att alla förutsättningarna för ett ripe moment finns, ändå fortgår konflikten.

Vid en närmare anblick, går det att urskilja ett antal anledningar till att något ripe moment ännu inte infunnit sig. Vi har delat in dem i ett antal kategorier för att de ska bli mer överskådliga och lättillgängliga. Samtidigt är vi medvetna om vilka konsekvenser en sådan uppdelning får för helhetsbilden och vill därför understryka vikten av ett holistiskt perspektiv i analyser av så komplexa konflikter som den i Tjetjenien, där alla komponenter är knutna till varandra i ett nät av aktioner och reaktioner.

4.1.1 De ursprungliga strävandena

För tjetjenerna är det framförallt strävan efter självständighet som legat till grunden för kriget genom århundraden. Eftersom de skiljer sig etniskt, kulturellt, religiöst och språkligt från resten av Ryssland och efter ryssarnas återkommande övergrepp på den tjetjenska befolkningen är det inte särskilt uppseendeväckande att de vill vara självständiga (Sävborg, 2003: 2). Varför Ryssland däremot vägrar att lämna ifrån sig den lilla bergsrepubliken är lite svårare att svara på. Ryssarna hade tidigare ett ekonomiskt intresse i oljan, men till följd av laglösheten och sinande oljekällor finns denna faktor inte längre kvar. Ett annat motiv har varit Tjetjeniens strategiska läge mellan Kaspiska havet och Svarta havet. Det har dessutom alltid varit väldigt viktigt för ryssarna att slå vakt om sin territoriella integritet. Rysslands envishet att hålla kvar Tjetjenien inom federationen låg, och ligger, också i oron att stridigheterna kan sprida sig till angränsande länder och områden och tillslut splittra hela federationen.

4.1.2 Krigets inre dynamik

Ett grundläggande problem är att den ursprungliga separatistiska rörelsen inte längre är ensam aktör på den tjetjenska sidan. Rörelsen och dess strävanden finns ännu kvar, dock har dess ledning, den en gång erkända regeringen, ledd av president Aslan Maschadov, tvingats i exil. Att Maschadov förlorade Rysslands, och omvärldens, förtroende botten i att han under vapenvilan 1996-1999, i ett försök att ena de nationalistiska strömningarna, för en period lade sig med de mest radikala krafterna, något som fick Moskva att se rött (Glucksmann, DN 041029). Sjamil Basajev, redan då omtalad terrorist i Ryssland, utnämndes till vice premiärminister. Stora ansträngningar gjordes för att få den tjetjenska ekonomin på fötter och för att få stopp på laglösheten. Men eftersom Moskvans inställning till vare sig Maschadov eller Basajev ändrades, fick Basajev nog och avgick efter en tid. Han blev ledare för ett förbund av radikala muslimska gerillaledare och proklamerade snart målsättningen att kasta ut ryssarna och upprätta en muslimsk stat i Kaukasus, en kamp som bedrivs med synnerligen grymma terroristiska metoder (Jagielski, DN 041017). Tjetjenerna visade till en början inga större sympatier för de muslimska krigarna, även om man var tacksam för deras hjälp i kriget. Tjetjenerna är förvisso också muslimer, men moderata sådana, uppfostrade att leva i ett öppet, sekulärt samhälle (Lee Meyers, 2004: 10 i Tempus 38 2004).

I takt med att det nu pågående kriget har spridit desperation och hämndlystnad, har de radikala terroristgrupperna fått lättare att rekrytera bland lokalbefolkningen. Exilseparatisternas utrikesminister, Ilyas Akhmadov, menar att att de tjetjener som använder terrormetoder, gör det för att de har "skolats i en dödskultur och förlorat förmågan att söka civiliserade lösningar" (Chivers, 2004: 13 i Tempus 37 2004). En ytterligare förklaringsfaktor kan vara den kaukasiska klantillhörigheten, som bestämmer ens position redan vid födseln. Detta leder till att unga människor av enkel familjebakgrund kan se en chans till en bättre framtid i islam, genom att låta en religion, i vilken alla är lika inför gud, bli viktigare än blodsbanden (Jagielski, DN 041017). På detta sätt smälter kampen för tjetjensk självständighet samman med extremisternas krav på upprättandet av ett kalifat. Terrormetoderna leder till att den ryska befolkningens sympatier för tjetjenerna minskar och kravet på Ryssland att vinna kriget ökar.

4.1.3 Internationell terrorism?

Ryssland har i flera år försökt koppla samman de islamistiska rebellerna i Tjetjenien med al-Quaida liksom andra internationella terroristnätverk. De har följaktligen hävdats att krigföringen mot dem är ett led i den globala kampen mot terrorism ("Terrorn har Ryssland i sitt grepp", Tempus 37, 2004). Under hösten 2004 fick Ryssland också stöd av FN:s säkerhetsråd för uppfattningen att Tjetjenienkonflikten är en del av den internationella terrorismen (Agenda 040906). Vi drar slutsatsen att om omvärlden väljer att se på Tjetjenienkonflikten som en del av den internationella terrorismen, uppstår också ett nytt gemensamt

ansvar för konflikten. Om de terrordåd som utförs i den tjetjenska självständighetsrörelsens namn utförts eller finansierats av krafter utanför Ryssland, desto större skäl att inte låta Ryssland fortsätta och sköta konflikten som en intern angelägenhet.

Att kopplingarna mellan tjetjenska rebeller och internationella terrornätverk skulle sträcka sig så långt som till Maschadovs regering, är högst omstritt. Äktheten i de "bevis" som lagts fram av den ryska underrättelsetjänsten, har ifrågasatts på en rad håll och samtliga talesmän för exilregeringen, inklusive Maschadov själv, nekar bestämt till ett sådant samröre. Vi finner förnekandet trovärdigt, eftersom det helt enkelt inte finns någon logik i att de båda parterna skulle samarbeta, då de har så olika målsättningar och inställning till krigets fortgång.

Ryssland har antytt att man kommer att öka den ryska truppenärvaron i området under våren och visar alltså inga tecken på att överge sin strategi om en militär seger (Halldin, GP 040902). I dagens samhällsklimat är det rimligt att tro att ett upptrappande av konflikten från Rysslands sida kan leda till ett ökat stöd för de ismalistiska extremisterna från just de internationella terrornätverk som man försöker bekämpa. Dagens situation i Tjetjenien uppvisar flera likheter med den i Afghanistan på åttio- och nittotalet. Ett helt territorium har ödelagts, sociala och moraliska strukturer har lösts upp och bildat en gynnsam miljö för extremism och fanatism att gro. Det borde ligga i allas intresse att undvika att utvecklingen i Tjetjenien tar samma väg som den gjorde i Afghanistan.

4.1.4 Ytterligare förvärrande omständigheter

Drivkrafterna till kriget i Tjetjenien är som sagt många och komplexa. Här nedan behandlas tre som har sammanfattats relativt kort. Detta innebär dock inte att deras bidrag till konfliktens fortgående är mindre betydelsefullt än de drivkrafter som ägnats större utrymme.

På grund av den statsstyrda mediebevakningen i Ryssland har Moskva full kontroll över vad som rapporteras från krigshären. Utländska medier släpps inte in i Tjetjenien och följaktligen bildas ingen folkopinion mot kriget, varken i omvärlden eller i Ryssland. Detta leder till att det inte sätts någon press vare sig på Rysslands eller på omvärldens regeringar att agera för en fredlig lösning.

Krigets fortgång leder till att relationen mellan den tjetjenska och den ryska befolkningen försämras ytterligare. Många av männen i de ryska trupperna har brutits ner och blivit demoraliserade och korruperade av att vistas i en degenererande miljö med en hopplös arbetsuppgift och låga löner. Detta tar sig uttryck i våld mot civila tjetjener, vilket vänder den tjetjenska befolkningen mot ryssarna och ökar oddsen för att fler skall ansluta sig till de radikala grupperna. Kremels krigspropaganda gör därtill sitt för att förstärka fiendebilden av tjetjenerna bland den ryska befolkningen. Åtskilliga opinionsundersökningar visar att extrema och rasistiska åsikter om tjetjenerna är vanliga (Agenda 040906). Något som knappast bidrar till att öka trycket på de politiska ledarna att verka för fred.

Situationen försvåras också av de kriminella strukturer som utvecklats i Tjetjenien. Narkotikahandel, illegal handel med såväl vapen som människor, utpressning och kidnappningar hör till vardagen och man tvingas krasst dra slutsatsen att det finns personer som tjänar på det rättslösa samhälle som kriget innebär. Denna demoralisering har drabbat alla konfliktens sidor, från de federala styrkorna, till politiker eller civilbefolkning. Det är inte svårt att begripa att incitamenten för att finna en lösning minskar om man har något att vinna på en fortsättning (Larsson, 2004, Seminarierapport).

4.1.5 Mänskliga rättigheter och omvärldens roll

I början av det andra kriget reagerade världssamfundet till en början vaket och kraftfullt på Rysslands brott mot de mänskliga rättigheterna i Tjetjenien. Exempelvis frös EU i slutet av 1999 vissa tekniska hjälpprogram till Ryssland och rekommenderade varje land att sända ambassadpersonal till området för att samla information om läget. Europarådet drog in Rysslands rösträtt i april 2000. Men sedan Putin valdes till president, har EU tonat ner kritiken. Beslutet att sända ambassadörer till området implementerades aldrig och Ryssland återfick sin rösträtt i Europarådet (Denber, 2004 på www.hrw.org). Sedan dess har endast små ansträngningar gjorts på det bilaterala planet för att förmå Ryssland att förbättra situationen i Tjetjenien. Rysslands samarbete behövdes i kriget i Afghanistan och söktes även för kriget i Irak, varför kritiken från USA i praktiken helt försvann från dagordningen.

EU:s officiella linje är att samarbetet med Ryssland skall byggas på gemensamma värderingar och respekt för mänskliga fri- och rättigheter samt att att Tjetjenienkonflikten skall lösas med politiska medel (Uggla, 2004 Seminarierapport). I verkligheten är detta dock inte mer än vackra formuleringar. Inför toppmötet mellan EU och Ryssland i november 2003 hade de europeiska ledarna dock planerat att diskutera en rad känsliga frågor, däribland Tjetjenien. Tyvärr framförde ordförandelandets premiärminister, Silvio Berlusconi, inte kritiken, utan ägnade sig åt att försvara den ryske presidenten och avfärda internationell kritik ("Russia", 2004 på www.hrw.org). Frågan har länge legat på botten av agendan också under bilaterala toppmöten med exempelvis Storbritannien, Frankrike och Tyskland (Dekker, 2003 i *Helsinki Monitor*, volume 14, nr 4). Sverige har periodvis framfört kritik, men även den har stannat vid ord.

Ett ljus på den annars mörka horisonten är att flera länder inte verkar betrakta exilregeringen som banditer, utan som en legitim part i konflikten. Bland annat USA, Storbritannien, Danmark och Norge har gett asyl eller på annat sätt visat sig välvilligt inställda till tjetjenska politiker i exil, som är efterlysta eller terroriststämplade av Ryssland. Bland annat Belgien har däremot, i vissa avseenden, ställt sig på Rysslands sida ("Belgien saboterar fredssträvanden", *AFP*, 041202, www.tjetjenien.org).

I den mån de har kunnat, har OSSE och diverse människorättsorganisationer under hela perioden arbetat i Tjetjenien, eller i något av dess grannländer, med att dokumentera krigsförbrytelser och brott mot de mänskliga rättigheterna.

Rapporterna har sedan använts för att försöka väcka intresse för konflikten och uppmana omvärldens politiska ledare att diskutera missförhållandena med ryska regeringen. Som svar på bland annat deras uppmaningar har den ryska regeringen upprättat ett kontor för mänskliga rättigheter i Tjetjenien, liksom en nationell undersökningskommission för brotten mot dem, men dessa är inte mycket mer än ett spel för gallerierna (Denber, 2004 på www.hrw.org).

4.1.6 Förhandlingar?

Konflikten karaktäriseras idag av en total låsning från Moskva, som vägrar inleda förhandlingar till följd av vad som verkar vara en mental blockering hos Putin, som utesluter alla alternativ förutom militär seger. En av anledningarna till att man så kategoriskt utesluter förhandlingar, är att man, som tidigare nämnts, inte accepterar den separatistiska rörelsen som en legitim förhandlingspart. Moskva, och till viss del även omvärlden, förlorade som sagt förtroendet för Maschadovregeringen då de inte lyckades att rensa upp i landet och köra ut extremisterna. Till deras försvar kan sägas att ingen av de tjetjener som Moskva sedan dess installerat i Groznyj heller har lyckats. Exilregeringen har konsekvent tagit avstånd från terrorattentaten och man hävdar därför att de inte bör dras över samma kam som extremisterna.

Man kan då fråga sig om det är politiskt möjligt för Putin att förhandla? Ola Kihlsten, Rysslandskännare, menar att Putins popularitet kan spela en viktig roll i detta. Enligt honom skulle Putin kunna förhandla, eftersom han har folket bakom sig, de ser upp till honom och förväntar sig att han skall lösa alla problem, inklusive de i Tjetjenien (Kihlsten i Agenda 040906).

För att förhandlingar skall bli möjliga i realiteten behöver Putin börja göra skillnad på olika aktörer. Att vägra förhandla med terrorister och våldsverkare är det ingen som förebrår Putin för. Men vi anser att en kategorisk vägran att samtala med den person som av de flesta ledande experter ses som den rättmätige motparten i konflikten, Aslan Maschadov, är att måla in sig själv i ett hörn.

Oavsett om vad man tycker om Maschadovs uppfattning om Tjetjeniens självständighet, borde det vara självklart att betrakta honom som en legitim part i konflikten. Således har han också en viktig roll att spela i konfliktens lösning (Uggla, 2004 Seminarierapport).

4.1.7 Fredsplaner

De senaste åren har det arbetats fram en rad fredsförslag på olika håll, dels av människorätsorganisationer och representanter från Maschadovs exilregering, dels av ryska politiker och opinionsbildare. Vi har fokuserat på det senaste i raden, eftersom det kändes mest aktuellt och således mest intressant. Det är utformat av Aslan Maschadov och den tjetjenska exilregeringen och har bland annat presenterats på ett seminarium som arrangerades i Stockholm av Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen i slutet av oktober i år, där exilregeringens

hälsominister, Umar Chanbiev, medverkade. Fredsförslaget bygger på att det främsta målet för Maschadovregeringen inte längre är ovillkorligt självständighet, utan att det mest akuta just nu är att bringa fred och säkerhet åt den tjetjenska civilbefolkningen. Därför säger man sig vara beredd att glömma och förlåta vad som hänt och börja om från noll. Grundbulten i förslaget är att man vänder sig till omvärlden för att be om hjälp och föreslår att förhandlingar inleds mellan tre parter: Tjetjenien, Ryssland samt omvärlden. De tre parterna skall komma överens om villkoren för ett internationellt förmyndarskap över Tjetjenien som sedan skall administrera en demilitarisering och demokratisering. När tidsfristen löpt ut skall det vara den tredje partens uppgift att avgöra hur Tjetjeniens framtida status skall se ut (Chanbiev, 2004 Seminarierapport).

Vi håller inte med om att det internationella förmyndarskapet ensamt skall ha uppgiften att besluta om Tjetjeniens framtida status. Detta kan leda till att någon av, eller båda, parterna känner sig påtvingade lösningen. Detta innebär att de inte blir hängivna överenskommelsen och att konflikten kan blossa upp igen (Wallensteen, 2002: 52). Därför bör frågan avgöras i förhandlingar mellan samtliga inblandade parter.

Maschadovs förslag går alltså ut på en autonomilösning. Fördelen med en sådan är att den kan skraddarsys efter konfliktens specifika förutsättningar. Specialarrangemang av detta slag upplevs överlag som positiva av centralregeringen, eftersom det ger dem möjlighet att hänvisa till de specifika förutsättningar som karaktäriserar situationen i fråga och därmed försvårar generaliseringar och liknelser till andra områden. Detta anser vi borde kunna minska Kremls oro för att fler områden skall kräva självständighet. En autonomilösning kan i detta fall problematiseras av den djupa misstron mellan ryssar och tjetjener. Detta skulle kunna lösas med hjälp av internationella aktörer som agerar som garant för att båda sidorna håller sig till avtalet. Det är högst troligt att de tjetjenska separatisternas syn på en autonomilösning också är att det är ett första steg mot fullständig självständighet (Wallensteen, 2002: 186 ff).

4.2 Vägen framåt

Ju mer vi läst in oss om konflikten, desto mer vansinnigt verkade det att en hel värld skulle blunda för det ohyggliga lidande som pågår, bara för att deras regeringar vill bevara goda relationer till den ryska regeringen. Rysslands kärnvapenarsenal, position i FN:s säkerhetsråd och inflytande i de globala frågorna åsido, vad har hänt med de humanistiska idealen om vi inte ens vill anstränga oss för att finna vägar runt dessa faktorer och få stopp på detta segdragna inferno? Det kan knappast vara acceptabelt att en konflikt av detta slag tillåts pågå under en så lång tid utan att omvärlden försöker hjälpa till att finna en lösning. Detta är också vad vi tror krävs, för att en fredlig lösning skall komma till stånd. Vi menar att omvärlden måste ta ansvaret för att bringa parterna till förhandlingsbordet, vilket mer specifikt innebär att övertyga Ryssland om att ändra inställning. Med termen "omvärlden" menar vi inte bara de olika

institutionerna inom det internationella samfundet, utan också de enskilda ländernas regeringar. Den låsta positionen i säkerhetsrådet medför att ett ökat ansvar hamnar på regionala organ, exempelvis OSSE, Europarådet och EU. Dessa kan dock aldrig bli starkare än vad medlemsstaterna tillåter och därför är det avgörande att de krav och den kritik som kommer från dem följs upp i de bilaterala relationerna mellan varje enskilt medlemsland och Ryssland.

Frågan är hur omvärlden skall övertygas om detta? Hittills har man, beklagligt nog, visat att man prioriterar kortsiktiga ekonomiska målsättningar framför demokrati och mänskliga rättigheter och reaktionerna har handlat om närmast rutinmässiga fördömanden som inte inneburit några konsekvenser för vilken politik som förs i Moskva. Är det rimligt att förvänta sig en kursändring eller är det bara önsketänkande? Vi tror att folkopinionen spelar en avgörande roll för detta. För att det skall skapas en sådan krävs det att oberoende massmedia åter släpps in i Tjetjenien. Och för det krävs det i sin tur påtryckningar från omvärlden. En ond cirkel med andra ord. Rimligen måste denna cirkel brytas någon gång, troligen kan frivilligorganisationer, som trots stora svårigheter framgångsrikt arbetar med att dokumentera situationen i Tjetjenien, bidra till detta.

I nästa steg gäller det alltså för omvärlden att övertyga Ryssland om att förhandlingar måste inledas. Ryssland säger att det redan förs en dialog, men problemet är att det är med den rysktillsatta Groznyjregeringen, som varken har befolkningens förtroende eller mandat, varför dialogen blir meningslös. Den rätta motparten i konflikten är exilregeringen och med den vägrar alltså Kreml att förhandla. De påstår att Maschadov inte har någon kontroll över den radikala delen av det tjetjenska motståndet, men genom att frånta honom möjligheten till politiskt maktutövande, han har inte någon möjlighet att försöka bevisa att de har fel. Först sedan Maschadov erkänts som tjetjenernas talesman och parterna enats om vapenvila, kan man avgöra om Maschadov är kapabel att stoppa de radikala krafterna. Hur kan ryssarna övertygas om att sätta sig vid förhandlingsbordet med exilregeringen? Vi tror alltså att det bästa svaret på den frågan är genom utländska påtryckningar (Zartman, 1995: 8, 18). Den kritik och de krav som omvärlden framför måste åtföljas av tydliga varningar om att politiska, diplomatiska och ekonomiska konsekvenser kommer att följa om den inte efterföljs, med andra ord ett tillvägagångssätt i linje med perspektivet om rationella kalkyleringar (Wallensteen, 2002: 45 ff).

Att övertyga Ryssland om att en politisk lösning är det enda alternativet är bara första etappen. På grund av konfliktens långa historia är den inflammerad av förlorad tilltro och misstänksamhet parterna emellan och vi menar att en lösning därför lämpligen bör sökas stegvis. Innan regelrätta förhandlingar kan inledas måste Ryssland och Tjetjenien inleda en process för att bygga upp ett visst förtroende för varandra. Detta är första steget i den kombination av Wallensteens tre metoder för stridande parter att komma över sina oförenligheter som vi föreslår (ibid: 53-57, 181-186). Under denna fas av vad vi kallar "mjuka" förhandlingar, skall man dra upp riktlinjer samt fastställa en plan för fredsprocessen (ibid: 185-186). Dessa samtal bör inkludera avtal för vapenvila, amnestier, utbyte av fångar samt flyktingarnas säkra återvändande hem. Dessa överenskommelser borde vara

tillräckliga för att bygga den bas av tillit som behövs för att gå vidare till förhandlingar om de politiska problemen (Akhmadov, Wasington Post 041210).

Som vi ser det, är det dynamiska perspektivet samt basala behovsperspektivets syn på förhandlingar mest gynnsamma i detta stadiet. Det dynamiska perspektivet förespråkar att så många som möjligt skall vara med i detta förarbete, för att öka möjligheterna till kohandel som kan driva dynamiken framåt. Särskilt fredsorganisationer och NGO:s välkomnas i detta skede (Wallensteen, 2002: 35 ff). Vid sidan av internationella organisationer av detta slag tror vi att lokala organisationer, med god kännedom om båda parternas historia och inställning till fienden, kan göra stor nytta. Däribland den ryska organisationen ”Soldatmödrarna”, som kämpat aktivt för att få till stånd förhandlingar vid ett flertal tillfällen, senast i Belgien under 2004, men utan att lyckas (“Belgien saboterar fredssträvanden”, *AFP*, 041202, www.tjetjenien.org).

Alternativet är basala behovsperspektivets teknik med problemlösande workshops, med ett fåtal deltagare, långt bort från krigshären och med så lite massmedial uppmärksamhet som möjligt (Wallensteen, 2002: 42, 48). Det är svårt att avgöra vilken av dessa metoder som skulle fungera bäst för Ryssland och Tjetjenien. Det kan till och med bli nödvändigt att prova båda, om den ena metoden inte skulle fungera. Att lösa en konflikt så komplex som denna måste få ta tid och man måste vara beredd på bakslag innan en långvarig fred kan skönjas. Följaktligen lägger vi inte riktigt samma tonvikt vid ripe moments som perspektivet om rationella kalkyleringar gör, åtminstone inte i hänseendet att förhandlingarna måste klaras av snabbt och effektivt för att ripe moment inte skall försvinna. Vi tror snarare att när ett ripe moment väl utnyttjats för att få båda parterna till förhandlingsbordet, måste man aktivt sträva efter och arbeta för att få dem att stanna där.

Sedan de förtroendebyggande processerna inletts, tror vi att ett överlämnande av kontrollen till en tredje part för en övergångsperiod, skulle kunna bidra till att stabilisera situationen ”på marken” (ibid: 56). En normalisering av livet för den tjetjenska civilbefolkningen är en viktig del i fredsprocessen och vi tror att internationell närvaro är nödvändigt för detta.

I fredsprocessens slutskede skall frågan om Tjetjeniens framtida status avgöras. Att detta görs är kritiskt, eftersom det är hela konfliktens knäckfråga och lämnad olöst skulle den snart kunna orsaka nya stridigheter. För att finna en väg som kan accepteras av båda parter, krävs eftergifter från båda sidor. En kompromiss innebär någon slags autonomilösning, som tillgodoser såväl tjetjenernas frihetssträvanden som ryssarnas säkerhetspolitiska intressen (ibid: 182).

För att få bukt på terroristproblemet krävs det att man kommer tillrätta med de ryska styrkornas övergrepp på den tjetjenska civilbefolkningen, liksom att man upprättar ett fungerande rättskipande organ dit civila som utsatts för övergrepp kan vända sig. Utan detta går det knappast att övertyga tjetjenerna om att det aldrig kan finnas en ursäkt för att använda terroristhandlingar för att uppnå politiska mål. Terroristerna och kriget ingår i en slags symbios där den ena hämtar drivkraft från den andra. Det är svårt att föreställa sig hur förhandlingar kan inledas innan terrordåden upphört, men samtidigt är detta fundamentalt för fredsprocessen,

eftersom fortsatt krig föder mer terror genom att fler ansluter sig till läger som använder terroristiska metoder.

Ett annat argument för att det internationella samfundet är en nödvändig part för att lösa konflikten i Tjetjenien, är att det kommer att behövas enorma mängder bistånd för att få det tjetjenska samhället på fötter igen. Detta behöver sättas in i ett tidigt skede och kan inte administreras av Ryssland, eftersom tjetjenerna inte har förtroende för dem, utan måste hamna på det internationella samfundets bord.

5 Slutsatser

Orsakerna till att konflikten i Tjetjenien fortgår är många och komplexa. Det går inte att lägga hela skulden vare sig på den ena eller den andra sidan, utan alla krigets komponenter måste vägas in i en helhetsbild.

Själva källan till konflikten, tjetjenernas strävan efter självständighet, kvarstår. Kravet är dock inte längre lika ovillkorligt. Av de anledningar som Ryssland hade att inte gå med på tjetjenernas strävan i början av nittioalet, återstår främst två, som båda bottnar i en vilja att upprätthålla landets territoriella integritet. Dessa är dels en önskan att hålla gränserna intakta av säkerhetsskäl, dels en oro för att andra områden och folkslag skall ställa samma krav som tjetjenerna och därmed orsaka en så kallad dominoeffekt.

Med tidens gång har konflikten kommit att ändra karaktär och grundorsakerna till kriget är inte längre ensamma anledningar till varför det fortgår. Den ursprungliga separatistiska kampen har fått sällskap, eller snarare konkurrens, av en radikal islamistisk aktör, med delvis andra målsättningar och framför allt andra metoder. Sedan den internationella muslimska terrorismen på senare år hamnat högt på västvärldens agendor, har Ryssland också funnit ett nytt sätt att rättfärdiga fortsatt krig.

Andra orsaker bottnar i de konsekvenser som krigstillstånd för med sig. Det kaos av laglöshet som råder i Tjetjenien idag medför att det finns personer som rent av tjänar på kriget, något som inte direkt bidrar till konfliktens lösning. De övergrepp som förekommer av demoraliserade ryska soldater på den tjetjenska civilbefolkningen, spår på tjetjenernas frihetssträvanden ytterligare och driver vissa av dem rakt i famnen på de muslimska extremisterna och deras terroristiska metoder, som i sin tur alienerar den ryska befolkningen från tjetjenerna.

Efter att ha identifierat och analyserats krigets drivkrafter idag, drar vi, i enlighet med teorin om conflict resolution, slutsatsen att konflikten fortgår för att något ripe moment ännu inte har infunnit sig. Vi menar att inga av de tre förutsättningarna som krävs för att detta skall ske är uppfyllda.

1. Situationen upplevs just nu *inte* som ett *mutually* hurting stalemate. Tjetjenerna må göra det, men inte Ryssland – förlusterna känns inte oacceptabla och det finns ingen opinion eller offentlig press som kräver annorlunda agerande.
2. För det andra måste Moskva *identifiera och erkänna en förhandlingspartner* som kan föra tjetjenernas talan. Regeringen i Groznyj, som Moskva har en dialog med, har inte befolkningens förtroende. Exilregeringen å andra sidan har det, men den har Moskva hittills vägrat att förhandla med.
3. Och för det tredje måste parterna upprätta en *dialog*. När förhandlingsparterna väl är definierade och accepterade, måste fredssamtal inledas.

Alla konfliktens olika komponenter måste tas i beaktande för att förklara varför konflikten fortfarande pågår. En komponent går dock att särskilja, nämligen omvärldens engagemang, eller snarare disengagemang. Detta anser vi vara den mest betydelsefulla anledningen till varför konflikten fortgår, nämligen att den *tillåts* fortgå, och därmed också avgörande för om den kan få ett slut i framtiden.

Befolkningen i Tjetjenien har en annan kultur, etnisk bakgrund och andra traditioner än majoriteten av invånarna i Europa. Likväl är de våra grannar, medmänniskor med samma rättigheter som vi. Så länge media är portförbjudna finns det ingen som kan öppna omvärldens ögon för Tjetjeniens sönderbombade huvudstad och söndertrasade samhälle. Trots detta kan ingen säga att konflikten är glömd. Ryska såväl som internationella människorättsorganisationer har, trots de näst intill omöjliga arbetsförhållandena, på regelbunden basis dokumenterat situationen och omvärldens regeringar påminns därigenom ständigt om vad som pågår i landet utan insyn. Deras lama reaktioner beror därför inte på att konflikten är glömd, snarare offerad.

6 Referenser

Agenda, avsnitt om Tjetjenien. 6 september 2004. Från www.svt.se.

Aggestam, Karin, 1999. *Reframing and Resolving Conflict*. Lund: Lund University Press.

Akhmadov, Ilyas, 2004. "A Chechnya Plan: Talk". *The Washington Post*, 10 december 2004, från <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A53778-2004Dec9.html>. 15 december 2004.

"Belgien saboterar fredssträvanden", *AFP* 2 december 2004. Presenterad på www.tjetjenien.org. 3 januari 2005.

Chanbiev, Umar, 2004. "Tjetjenien- vägar till fred." Seminarierapport från november 2004, presenterad på www.svenskafreds.se. December 2004. Sammanställt av Edwinsson, Henrik, Elmeroth, Åsa & Johansson Emma.

Chivers, CJ, 2004. "Terroristerna överlistar myndigheterna". *Tempus* nr 37, 9-15 september 2004.

Dekker, Ige, 2003. "Declaration on the fight against terrorism and the protection of human rights – A resolvable conflict". *Helsinki Monitor*, volume 14, nr 4. Elektronisk resurs på universitetsbibliotekets hemsida, www.ub.lu.se.

Denber, Rachel, 2004. "Glad to be Deceived: the International Community and Chechnya". <http://hrw.org/wr2k4/7.htm>. 18 december 2004.

Denber, Rachel, 2003. "November 2003 EU- Russia Summit: Open letter to EU Heads of State and Government, EU Foreign Ministers, EU Commissioners Prodi and Patten and High Representative Solana". <http://hrw.org/press/2003/10/eu101003-ltr.htm>. 18 december, 2004.

De Waal, Thomas, 2004. "Comment: A war of Unintended Consequences". http://www.iwpr.net/index.pl?archive/cau/cau_200412_265_3_eng.txt. 14 december 2004.

Dixelius, Malcolm & Konstantinov, Andrej, 1999. *Maffians Ryssland*. Stockholm: Kommentus Förlag.

Gefter, Valentin, 2004. "Tjetjenien- vägar till fred." Seminarierapport från november 2004, presenterad www.svenskafreds.se. December 2004. Sammanställt av Edwinsson, Henrik, Elmeroth, Åsa & Johansson Emma.

Glucksmann, André, 2004. "Det svarta ljuset från Kreml" i *Le Monde*, översatt i *Dagens Nyheter* 29 oktober 2004, (översättning av Otto Mannheimer).

Halldin, Jan, 2004. "Ett krig med hundratals offer". Från *Göteborgsposten* den 2 september 2004. Utskriven från www.mediarkivet.se 1 december 2004.

Hoffman, David E., 2004. "Det lilla kriget blev en böld som plågar hela Ryssland". *Tempus* nr 37, 9-15 september 2004.

Håstad, Disa, 1994. "Risk för krig i Kaukasus. Maktkamp i rebelliska Tjetjenien kan tvinga Ryssland sända trupper". *Dagen Nyheter* 7 augusti 1994.

- Kihlsten, Ola i *Agenda*, avsnitt om Tjetjenien. 6 september 2004. Kan hittas på www.svt.se.
- Kniivilä, Kalle, 2004. "Fokus Tjetjenien: Hundratals dör i kriget som inte finns". *Sydsvenska Dagbladet*, 16 november 2004.
- Lagerfeldt, Johan i *Agenda*, avsnitt om Tjetjenien. 6 september 2004. Kan hittas på www.svt.se.
- Larsson, Robert, 2004. "Tjetjenien- vägar till fred." Seminarierapport från november 2004, presenterad på www.svenskafreds.se. December 2004. Sammanställt av Edwinsson, Henrik, Elmeroth, Åsa & Johansson Emma
- Lee Meyers, Steven, 2004, "Putin förklarar krig mot terrorismen". *Tempus* nr 37, 9-15 september 2004.
- Lee Meyers, Steven, 2004. "Rysslands svarta änkor". *Tempus* nr 38, 16-22 september 2004.
- Jagielski, Wojciech, 2004. "Från livsnjutare till Guds gissel". *Dagens Nyheter* 17 oktober 2004, översättning av Tomas Håkanson.
- "Russia": January 2004. http://hrw.org/english/docs/2003/12/31/russia7273_txt.htm. 23 november 2004
- Sävborg, Ebba, *Världspolitikens Dagsfrågor: Tjetjenien – krig i tvåhundra år*. Utrikespolitiska Institutet, 2003. Stockholm: Elanders Gotab.
- "Terrorn har Ryssland i sitt grepp". *The Economist* i *Tempus* nr 37 9-15 september 2004.
- Wallensteen, Peter, 2002. *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System*. London: SAGE Publications.
- Zartman, I. Willam, 1995. *Elusive Peace: Negotiating an End to Civil Wars*. Washington D.C.: The Brookings Institution.